

ДО ЮВІЛЕЮ

УДК 821.161

ПОЛОТНЮК ВІДОМИЙ І НЕВІДОМИЙ

Ніна Захлюпана

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/245, Львів, Україна, 79000*

Розглянуто життєвий і творчий шлях Я. Полотнюка та становлення його як поліглота, сходознавця, викладача, перекладача та письменника.

Ключові слова: поліглот, сходознавець, учений, викладач, перекладач, письменник.

2 липня 1935 року в місті Коломиї Івано-Франківської (тоді Станіславівської) області в родині лісового інженера Євгена Васильовича Полотнюка та письменниці Ірини Вільде, справжнє прізвище якої було Дарія Дмитрівна Полотнюк (дівоче – Макогон), народився перший син – Ярема.

Інженер-лісогосподарник Євген Полотнюк, закінчивши з відзнакою лісогосподарський факультет Львівського політехнічного інституту, був тоді безробітним. Дарія Полотнюк мала роботу в приватному часописі “Жіноча доля” і, як на ті часи, одержувала досить пристойну плату – 5000 злотих, що давало змогу утримувати батьків, чоловіка та сина. Першим учителем Яреми Полотнюка була його бабуся Адольфіна Гнатівна Макогон з дому Янушевських, німкеня, яка з донькою і з чоловіком розмовляла залежно від ситуації то українською, то німецькою мовами. У вісім років Ярема втратив батька (його 28 грудня 1943 року у Ворохті розстріляло гестапо).

Середню освіту Ярема Полотнюк одержав у Львівській середній школі, яку закінчив 1952 року. Того ж року він вступив до Львівського політехнічного інституту, у якому навчався до 1958 року. Пізнання Сходу почалося у Львові, де Я. Полотнюк у п’ятнадцять років уперше почув перську, а точніше один із її різновидів – таджицьку мову, і тоді ж уперше ознайомився з арабською графікою й арабською мовою. Як це часто буває, його першою “хрестоматією” з арабської мови став Коран. Далі, керуючись якимось бажанням чи інтуїцією, Я. Полотнюк, за допомогою принагідних учителів самотужки вивчав арабську й перську мови, сумлінно студіюючи все, що було з цих предметів у

бібліотеках Львова та в букіністів. Доля чи випадок допомогли Я. Полотнюкові сконтактувати з професором Алелі Теймуразі, завдяки якій він зміг одержати шедеври перської літератури не тільки для себе, але й для інших українських сходознавців, таких, як В. Мисик і В. Рудковський. Я. Полотнюка, тоді ще студента четвертого курсу Львівської політехніки, запросив в університет професор Семен Михайлович Шаховський вести гурток перської мови. Гурток успішно працював під патронатом професора С. Шаховського та працівника кафедри нової історії Михайла Марковича Кнороза, який перед війною закінчив Варшавський університет за спеціальністю “китайська мова та санскрит”. Ще навчаючись у Львівському політехнічному інституті і проходячи практику на Харківському електромеханічному заводі, Я. Полотнюк познайомився з відомим на ту пору арабістом Андрієм Петровичем Ковалівським, який справді був людиною-легендою: харківський професор мав аж три дипломи, бо закінчив германську філологію, факультет української культури та арабську філологію в Ленінграді. Зробивши Я. Полотнюкові “бліц-екзамен” з арабської й перської мов, професор визначив дальшу долю тоді ще студента-політехніка: “Та кидайте ви цю освіту технічну і їдьте навчатися в Ленінград! Тільки в Ленінград!”.

Мати не дозволила залишити Політехнічний інститут, і майбутньому сходознавцеві довелося закінчити п'ятий курс, захистити диплом і піти на три роки працювати інженером-електриком у конструкторське бюро заводу “Автонавантажувач”. Ці три роки Я. Полотнюк уранці, коли його рідні ще спали, самотужки студював підручники з арабської й перської мов. Допоміг, як це нерідко буває, його величність випадок – коли 1962 року у Львові, як і по всій Україні, проходила декада таджицької літератури й мистецтва, поет Ростислав Братунь запропонував Я. Полотнюкові привітати таджицьких письменників їхньою рідною мовою, що власне інженер-електрик Я. Полотнюк з успіхом і зробив. На другий день дивака-інженера було запрошено до секретаря обкому партії з ідеології В. Маланчука, і той, згадавши, як він сам вивчав факультативно перську мову в післявоєнному університеті, поблагословив його на навчання в Ленінграді. Другим “хресним батьком” майбутнього сходознавця став академік Є. К. Лазаренко, який доклав неймовірних зусиль, щоб Львівський університет справді став Франковим.

Доля йшла назустріч Я. Полотнюкові. Його прийняли без вступних іспитів до Ленінградського університету із дозволом скласти “академрізницю”, крім арабської та перської мов, у Львові. І ось нарешті вимріяне навчання в Ленінграді на Східному факультеті. Треба сказати, що Я. Полотнюкові щастило: на ту пору факультет переживав ліпші свої часи: тут працювали такі корифеї сходознавства, як іраніст-філолог дуже високої ерудиції С. Соколов, іраніст, історик іранських мов та семітолог М. Боголюбов, історик перської літератури О. Болдирев. Та чи не найбільшою удачею Я. Полотнюка стала зустріч з Л. Гюзальяном та В. Беляєвим, яких він уважав своїми головними вчителями. Ленінградська букіністика та допомога матері створили майбутньому сходознавцеві всі умови, щоб навчатися самому й купувати літературу на той випадок, коли доведеться викладати.

Навчаючись у Ленінграді, майбутній сходознавець мав нагоду (не без протекції О. Акімушкіна) ознайомитись із величезними книгозбірками рукописів університетської бібліотеки, Державної публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна, а також із фондами

відділу рукописів Ленінградського відділення Інституту сходознавства Академії наук СРСР. Голова йшла обертом від побаченого!

Напрочуд швидко пройшов час та настала переддипломна практика, Я. Полотнюк поїхав у Таджикистан у Душанбе, де мав нагоду практикуватися в живій мові, побувати на лекціях професора Галяля Карімова, слухати змістовні лекції колишнього працівника зовнішньої розвідки Юрія Хромова, Андрія Бертельса. Практика давала дуже багато, адже навколо розмовляли тільки перською. Тут майбутній сходознавець прочитав за дорученням доктора Фазилова “Багаристан” (“Весняний сад”) Абдуррахмана Джамі. Тоді ж Я. Полотнюк купив близько 40 рукописів, які згодом передав у фонд Рідкісної книги університетської бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Особливе місце в науковому житті Я. Полотнюка відіграв Леон Тегранович Гюзальян, який був не тільки спеціалістом високого класу, що досконало знав класичну та сучасну перську мову, окрім того історію мусульманського Сходу, його побут, звичаї та етику. Це була людина високої порядності та культури, педагог, який щедро ділився досвідом зі студентами, котрі прагнули знань. Не раз і не два Л. Гюзальян запрошував переростка-студента у свій кабінет, коли там збиралися його друзі, такі, як дружина художника Альтмана, піаніст Святослав Ріхтер чи генерал Джеганбані, особистого перекладача та аташе шаха Могамеда Пегляві. Не менша аура й піетет оточували і другого вчителя Я. Полотнюка – В. Беляєва, професора-арабіста, семітолога й арамеїста, що також знав декілька європейських мов. Коли В. Беляєв захотів прочитати хрестоматію В. Розена та В. Гіргаса, він запросив Я. Полотнюка до себе додому, де вони на кухні читали цю унікальну хрестоматію. “Ви – третя особа, що удостоїлася чести бути на кухні у В. Беляєва, – жартував пізніше професор-арабіст із Луганська Вольф Менделейович Бейліс, – першим був один американський арабіст, другим – історик-сходознавець Борис Захoder і третім – Ви”. Завдяки ленінградським колегам і наставникам у Яреми Євгеновича Полотнюка з’явилися друзі й колеги в США, Великобританії, Чехії, Польщі, Словаччині, Єгипті, Лівані, Ізраїлі та Ірані, колеги, для яких були характерними не тільки велика ерудиція та знання, але й готовність прийти на допомогу словом і ділом. Добрими словами Ярема Євгенович згадує й польських арабістів Януша Данецького та Йозефа Беловського, іраністів Тадеуша Махальського й пані Барбару Менкарську, тюрколога Яна Райхмана, ізраїльського арабіста Йоханана Каплівацького, не кажучи вже про багатьох друзів і колег із Ташкента, Душанбе, Баку, Самарканда та інших міст, куди наукова доля закидала львівського сходознавця.

Назагал сходознавці – це неначе окрема каста людей, прикметною рисою яких є висока професійність і порядність. Я. Полотнюк не раз говорив студентам: “Шановні колеги! У сходознавстві є дуже чітка лінія спадковості. Так, наприклад, Олексій Болдирєв і Володимир Гіргас свого часу вчилися у Франції в Сильвестра де Сасі. Згодом у В. Гіргаса вчилися Віктор Розен та Володимир Бартольд, рівно ж учнями яких потім були Леон Гюзальян та Віктор Беляєв, у них учився Полотнюк, а в Полотнюка – Ви. А тому завжди пам’ятайте про свій родовід у науці! Пам’ятайте й ніколи не плямуйте його негідними вчинками”.

Коли Україна здобула незалежність, Я. Полотнюк пішов працювати в музей історії релігії та знову у Львівський університет імені Івана Франка. У Києві О. Прицак, колишній професор Гарвардського університету, організував Інститут сходознавства АН України і запросив на роботу Я. Полотнюка та його учня, талановитого перекладача Р. Гамаду.

У роки перебудови Я. Полотнюка запросили працювати в Єврейське культурно-просвітницьке товариство ім. Шолом-Алейхема та у Львівську єврейську газету “Шофар” (“Новорічний трубний ріг”). Я. Полотнюк дописав про історію єврейської громади Львова і “про єврейський бойовий” (ударний) курінь УГА, і про видатних євреїв патріотів. Не без зусиль Я. Полотнюка одну з вулиць Львова називають іменем Соломона Ляйнберга, командира єврейського легіону УГА.

У 1992 році Я. Полотнюка запрошують на форум єврейсько-української інтелігенції в Єрусалим, де він відвідав і Голгофу, і гріб Господній, і Кинаретське озеро, і Назарет, і музей “Яд вашем”, і арабів на західному березі ріки Йордан. Дещо пізніше Я. Полотнюкові підполковник Фарід Загідов запропонував вступити в татарське культурно-просвітницьке товариство “Туган-Іль” і сходознавець охоче погодився.

З 1992 року Я. Полотнюк почав викладати два факультативні курси східних мов – перської і арабської. Це вже четвертий прихід сходознавця в університет. Згодом, окрім мови, доводилося читати й низку інших предметів: курс ісламознавства, країнознавства, історії перської та арабської літератури тощо. Олена Георгіївна Горошкевич впровадила факультативне викладання японської мови. Знаходяться студенти, які успішно вивчають і перську, і японську мови (тепер – доцент кафедри сходознавства О. Забуранна, яка захистила дисертацію на матеріалі обох мов).

20 квітня 2004 року Я. Полотнюк став першим із десяти нагороджених указом уряду Ірану іраністів, які одержали грамоту з рук міністра культури та ісламської орієнтації пана Ахмеда Масуджед-Джамаї. Цього ж таки 2004 року ім’я сходознавця внесено в енциклопедично-біографічний довідник “Нова історія України – Львівщина та львів’яни”.

У 1995 році Я. Полотнюк поїхав в Іран на Другий всесвітній конгрес іраністів у Тегерані, де вів розмову про розширення науково-культурних зв’язків з іранськими університетами. У Києві чимало “іраністів”, були не проти зробити собі екскурсію в Іран, але їм посольство Ісламської Республіки просто не дало віз, бо їх ніхто не знав, а Я. Полотнюк був знаний.

Через рік на стажування в Іран запросили студентів з України, двох зі Львова і аж двадцять п’ять із Києва. Практика показала, що львівські студенти за рівнем знань не поступаються київським, хоч умови в одних і других не до порівняння.

У 1997 році за ініціативи Я. Полотнюка за активного сприяння ректора університету І. Вакарчука та декана філологічного факультету Т. Салиги було відкрито кафедру сходознавства.

З допомогою доцента Н. Захлюпаної Я. Полотнюк писав усі програми для курсів спеціальності “Перська мова і література”. Перші “законні” студенти-іраністи Я. Полотнюка не раз згадують, як Ярема Євгенович читав їм мало не всі можливі лекції. Це була перська мова і література; іранське країнознавство й ісламознавство; історія,

теорія та практика перської каліграфії, а також основи перської поезики. Аналогічно було і з першими практиками. Ярема Євгенович зі студентами слухав платівки та диски із записами шедеврів перської поезії, читав епіграфічні написи на зброї, килимах та камені, проводив екскурсії в Олесько, Підгорецький замок, Жовкву та на гору Маківку... І, звичайно, це незабутні вечори-зустрічі перського Нового року – Новрузу, де студенти читали напам'ять перські вірші та співали перських пісень. Такого не було в Києві, де є іранське посольство. А у Львові було! Але тепер Я. Полотнюк уже не “один в полі воїн”, довкола нього поволі гуртується колектив учнів-однодумців: це і Олег Кшановський, це і дочка сходознавця Ярина Полотнюк, це і талановитий Роман Гамада, це і військовий перекладач Володимир Дубовик. Одним словом, утворюється повноцінна молода кафедра сходознавства. Колектив підібраний чудово. На прохання Ярини Полотнюк у Львівський університет надходять чудові іранські видання класиків перської літератури. Тепер Я. Полотнюк виношує ще одну ідею – прорив у персомовну літературу Індії, яка цікавила його зі студентських років. У радянські часи, зокрема десь в 60–70-х роках персомовна література Індії була табуїзована. Затупити її чимось не можна було, бо про неї писали ще і А. Кримський та О. Баранников, але говорити про неї було “неمودно”.

Звичайно, Я. Полотнюк зробив для розвитку кафедри багато, але зробити це все він зміг тільки завдяки підтримці ректора І. Вакарчука, завдяки активній праці професора Я. Дашкевича, заступника декана Н. Захлюпаної, підтримці тодішнього декана Т. Салиги та дипломатичним зусиллям декана теперішнього Я. Гарасима, який вів нелегкі перемовини з київськими чиновниками від науки і, безумовно, завдяки дружньому й талановитому колективу колишніх учнів Я. Полотнюка, що знайшли своє місце в науці та на кафедрі.

Підводячи підсумки, можемо запитати, а що, властиво, зробив Я. Полотнюк у науці? По-перше, Я. Полотнюк віродив у Львові іраністику й арабістику, яка своїм рівнем не поступається попередній львівсько-петербурзькій школі. Не кажучи вже про київське сходознавство, де вивчення східних мов мало дещо утилітарний характер. По-друге, з ініціативи Яреми Євгеновича Полотнюка у Львівському університеті чи не вперше в Україні впроваджено курс “Вступ у персо-мусульманську культуру”. Як працівник Музею історії і релігії Я. Полотнюк за сприяння музейників і бібліотекарів організував своїм студентам практику, де вони читають й описують справжні східні рукописи.

Талановитий учений-сходознавець Я. Полотнюк іще й талановитий письменник. Талант письменника, який йому дістався у спадок від матері, письменниці Ірини Вільде, виявився ще в молодому віці. Перші поради як письменник Ярема Полотнюк дістав від матері. Десь уже у 1963 році з-під його пера виходить перший детектив “Вирок без апеляції”. Але друзі побачили цей твір лише у 1997 році. Потім було написано ще два детективи “Заздрість та злоба” (або “Картини Модельяні”), “Кража в музеї” (або “Незвичайне одруження Отакара Гедвабного”). А над четвертим детективом письменник ще зараз працює.

Тематика різна: це відгомін Другої світової війни, і проблеми малих народів, зокрема, циган. Та одне їх об'єднує: у житті перемагає добро. Це інтелектуальні детективи

(на відміну від сучасних, у яких море крові і невмотивованої жорстокості), детективи, після прочитання яких хочеться жити і вірити в людей та справедливість.

Окрім того, Я. Полотнюк ще й новеліст. Вже вийшла з друку збірка його новел “Мій Ізраїль”. До неї увійшли новели “Кохання на лінії вогню”, “Пригоди Сергія Зайдлера”, “Як Стелла Бухбінгер порушила свою обітницю”, “Оповідь про куплену нирку”, “Ізраїль, якого ви не знаєте” та ін. Зачарований Сходом, Я. Полотнюк хоче, щоб ми сприймали Схід його очима, і йому це вдається. На основі його новел ми, дійсно, бачимо Ізраїль, його народ, якого ми до цього часу не знали. Це не той Ізраїль, який ми знаємо з новин. Це держава з добрими і чуйними людьми, що завжди приходять на допомогу іншому, і стає зрозуміло, чому це Богом вибраний нарід.

Ізраїльська тема звучить і в іншому творі, який був нещодавно написаний. Ще есе “Ізраїль, яким я його бачив”. Знову перед читачем постають християнські святині і Стіна Плачу. Ярема Полотнюк знайомить нас із його ізраїльськими друзями та знайомими, їх проблемами, світобаченням та життєвим кредо.

У творчому доробку Я. Полотнюка є і новели з українського життя: “Дзеркало”, “Наталя”, “Заробітчанка”, “Розмова з богом”, “Наталчина кара”, “Борис Буран та його дочка”, “Механік Михайло Бабаринов” та ін. Новели цікаві для людей різного віку: і молодих, і старших. Герої потрапляють у різні ситуації, але завжди залишаються людьми, людьми з великої букви. Ці новели відзначаються своєю моральною чистотою, високими помислами, глибокою духовністю. Читаєш їх і стаєш духовно чистішим і багатшим. Окремі новели вже у друці.

Я. Полотнюк багатогранна, шанована людина: поліглот, сходовознавець, учений, викладач, перекладач, письменник. А взагалі, він найбагатша людина, і багатий він своїм талантом, багатий своїми друзями, багатий своїми однодумцями, колегами і, звичайно ж, своєю сім’єю, родиною, без яких ми б не мали такого Я. Полотнюка, яким він є сьогодні.

Тому не дивно, що про нього так тепло відгукуються його колеги, учні.

Так голова мусульманської релігійної громади міста Львова, член правління Татарського культурно-просвітницького товариства “Туган-Іль”, член Ради старійшин татарського товариства Набіулла Абдуллович Ішбердієв говорить, що в мусульманську громаду Львова Я. Полотнюк прийшов 1992 року, де не раз звертав на себе увагу ґрунтовними та науковими знаннями ісламської проблематики, популярними науковими статтями, присвяченими проблематиці ісламу та проблемам ісламського світу, історії Татарстану, його культурі та зв’язками з Україною. Неодноразово брав участь у відзначенні свят мусульманських народів, зокрема свята Ноуруза – Нового року, яке святкувала кафедра сходовознавства з татарськими і українськими дітьми.

У спілкуванні з членами громади користувався заслуженим авторитетом і повагою, завжди готовий був прийти на допомогу і розрадити добрим словом чи ділом. Відзначається людяністю, добротою, милосердям, совіслівістю, професійністю, себто – якісною, талановитою і самовідданою роботою. З повагою ставиться до всіх членів мусульманської релігійної громади.

Колишні його учні щонайтепліше згадують навчання перської та арабської мов і його учителя. Б. Криса доктор філологічних наук, професор писала: “Традиційні стежки

української філології східний вітер осипав пахощами екзотичних квітів, зворушував незвичайним і незабутнім голосом очеретової гілки. Справжня поезія крихка, як спогад, об'єднує людство, не кажучи вже про різні покоління своїх інтерпретаторів, дослідників. У наших сходознавчих студіях, принаймні для мене, незмінно були присутні українські автори, як Павло Тичина чи Агатангел Кримський”.

З якимось дивним сентиментом, правду кажучи, я викладаю тепер українську літературу студентам перської філології. Ми не забули Вас, Яремо Євгеновичу, ми розійшлися і кожен з нас по-своєму береже зерна Вашої науки”. Такі слова це найбільша нагорода для викладача, а значить роки праці пройшли не даремно¹.

Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010

прийнята до друку 15.11.2010

POLOTNYUK: KNOWN AND UNKNOWN

Nina Zahlyupana

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Filaret Kolessa Ukrainian Folkloristics Department,
1/245, Universitets'ka St., L'viv, Ukraine, 79000*

The article traces life and scientific activity of Y. Polotnyuk. It reflects his establishing as a polyglot, an orientalist, a teacher, a translator and a writer.

Key words: polyglot, orientalist, teacher, translator, writer.

ПОЛОТНЮК: ИЗВЕСТНЫЙ И НЕИЗВЕСТНЫЙ

Нина Захлюпана

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/245, Львов, Украина, 79000*

Рассмотрен жизненный и творческий путь Я. Полотнюка и становление его как полиглота, востоковеда, преподавателя, переводчика и писателя.

Ключевые слова: полиглот, востоковед, ученый, преподаватель, переводчик, писатель.

¹У статті використано матеріали зі “Сходознавець та інженер – Ярема Полотнюк” (газета “Ярослав”, 2005 р.).